

Om ämnet Samhällskunskap

Ämnet samhällskunskap har en aktualitetskaraktär och studierna i ämnet kan organiseras utifrån samhällsfrågor. Frågornas komplexitetsgrad samt kraven på ett allt mer vetenskapligt arbetssätt ökar från kurs 1 till kurs 3. I kurserna *samhällskunskap 2* och *samhällskunskap 3* ska eleven tillämpa vetenskapliga begrepp, teorier, modeller och metoder. I kursen *samhällskunskap 3* ingår även grundläggande vetenskapsteori i det centrala innehållet. Progressionen mellan kurserna syns också genom att komplexiteten i de samhällsfrågor som undersöks ökar. Den ökade komplexiteten kan till exempel handla om att frågan anknyts till samhällsvetenskapliga teorier och berör flera olika perspektiv. Exempel på perspektiv kan vara sociala, politiska, ekonomiska, lokala, nationella, internationella och filosofiska. Ju fler perspektiv i analysen som visar på orsaker och konsekvenser, desto mer komplex blir samhällsfrågan.

Strukturen i gymnasieskolans ämnesplaner

De olika delarna i ämnesplanen hänger ihop på ett tydligt sätt. Det går till exempel inte att bara läsa det centrala innehållet eller kunskapskraven utan att sätta in dem i ämnesplanens hela sammanhang.

Syftet och målen är formulerade för ämnet som helhet. Syftet beskriver i löpande text vilka kunskaper eleverna ska ges möjlighet att utveckla genom undervisningen i ämnet. Det beskriver också sådant som inte ska betygsättas. Målen är formulerade i punktform och förtydligar vad läraren ska betygsätta.

Målen beskriver vilka kunskaper eleverna ska ges förutsättningar att utveckla genom undervisningen i ämnet. De är inte placerade i någon rangordning. De går in i varandra och är beroende av varandra. Målen sätter ingen begränsning för elevernas kunskapsutveckling – det går alltså inte att betrakta dem som något som slutgiltigt kan uppnås.

Det centrala innehållet anger vad som ska behandlas i undervisningen i varje kurs, för att eleverna ska få möjlighet att utveckla de kunskaper som beskrivs i målen. Målen och det centrala innehållet har alltså helt olika karaktär. Trots det kan det finnas visst innehåll även i målen, men i de fallen är målen mer övergripande och inte lika konkreta som det centrala innehållet.

Det finns en tydlig koppling mellan målen och kunskapskraven. Kunskapskraven uttrycker med vilken kvalitet eleven visar sitt kunnande i förhållande till målen. Ordningen i kunskapskraven är densamma som i målen. Om målen till exempel börjar med förmåga att läsa texter börjar också kunskapskraven med det. Däremot är det inte så att varje mål alltid motsvaras av ett stycke i kunskapskraven. Ett stycke i kunskapskraven kan lika gärna relatera till flera mål som till ett mål.

Centralt innehåll i vissa kunskapskrav

Förutom kopplingar mellan kunskapskrav och mål finns även viss koppling till det centrala innehållet i kunskapskraven. I ämnet samhällskunskap är dessa kopplingar olika specifika mellan kurserna.

Oftast är kopplingarna av övergripande karaktär. I kunskapskraven för kursen samhällskunskap 1a1 används till exempel begreppet samhällsfrågor som refererar till områden som är konkretiserade i det centrala innehållet (till exempel arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö). I kunskapskraven definieras med vilken kvalitet eleven redogör, analyserar och drar slutsatser kring samhällsfrågor.

I kurserna samhällskunskap 1a1 och 1b finns även kopplingar av mer specifik karaktär. I dessa görs en direkt koppling till ett specifikt centralt innehåll, nämligen privatekonomi. Att ett visst centralt innehåll är utpekade i kunskapskraven är inte en begränsning, till exempel att man som lärare bara ska genomföra ett särskilt moment om privatekonomi, bedöma det och sedan inte ge eleverna möjlighet att bedömas mot det kunskapskravet igen under kursen. Till exempel kan privatekonomi ses som en "samhällsfråga" och därigenom kan läraren återkomma till innehållet och bedöma det flera gånger under en kurs.

Kurserna samhällskunskap 1a1, 1a2 och 1b

För yrkesprogrammen inom gymnasieskolan finns en kortare inledande kurs, *samhällskunskap 1a1* (50 poäng). Den kursen innehåller mer av vad som kan kallas medborgarkunskap (till exempel demokrati, politik och privatekonomi) och mindre av vetenskapliga förmågor, dvs. högskoleförberedande kunskapsinnehåll. Den inledande kursen för de högskoleförberedande programmen, *samhällskunskap 1b* (100 poäng), omfattar förutom 50-poängskursens innehåll också arbete med samhällsvetenskapliga begrepp, metoder och modeller som ett led i högskoleförberedelse. Detta innehåll återfinns i påbyggnadskursen *samhällskunskap 1a2* (50 poäng). Kurs 2 bygger på antingen kurs 1b eller kurs 1a2. (Se bild av kursstrukturen i gymnasieboken Gymnasieskola 2011, Gymnasiegemensamma ämnen sid. 36)

Jämförelse med grundskolan

Grundskolans kursplan och gymnasieskolans ämnesplan är lika varandra om man ser till innehållet. Progressionen syns främst i hur, dvs. det vetenskapliga arbetssättet, och med vilken komplexitet innehållet behandlas i gymnasieskolans ämnesplan. En samhällsfråga kan till exempel belysas ur flera perspektiv och kopplas till någon samhällsvetenskaplig teori. När det gäller högskoleförberedelse är det främst det vetenskapliga perspektivet som bär den ökade komplexiteten.

Begrepp i ämnets syfte och mål

Begrepp, teorier, modeller och metoder

Begrepp, teorier, modeller och metoder kan vara kraftfulla verktyg för att förstå samband och utveckla tänkandet mot ett mer vetenskapligt och analytiskt synsätt. Detta är strategier för hur vi konstruerar kunskap inom ett område och som begränsar vilka anspråk vi kan ställa på denna kunskap.

En central högskoleförberedande färdighet är att eleverna använder ämnesbegrepp, teorier, modeller och metoder. För att kunna göra det krävs att eleverna vet hur begrepp, teorier, modeller och metoder kan tillämpas och utvecklas.

Teorier inom samhällsvetenskap namnges sällan men används desto oftare. Kravet på en teori är att den har ett högt förklaringsvärde och tydligt visar på orsaker till eller konsekvenser av ett fenomen, t.ex. främlingsfientlighet, räntehöjning etc. En teori synliggör nästan alltid osynliga mekanismer. Detta är kvaliteter som en modell inte alltid har.

Både teorier och modeller är sätt att beskriva samhällsstruktur och samhällsfrågor på en generell nivå, där vissa förenklingar är tillåtna för att förtydliga det som beskrivs. En modell liknar en teori men har inte samma djupa förklaringsvärde eller är inte lika generell. En samhällsvetenskaplig analysmodell kan vara att på ett organiserat sätt undersöka orsaker och konsekvenser och att föreslå alternativa lösningar eller åtgärder. Andra modeller är till exempel modellen över det samhällsekonomiska kretsloppet och prisbildningen med kurvor för utbud och efterfrågan.

Metoder kan till exempel vara metoder för insamling av material. Utöver detta kan metoder grupperas i induktiv och deduktiv metod.

Vetenskapligt förhållningssätt

Ett vetenskapligt förhållningssätt inbegriper förmågan att kunna använda ämnesbegrepp, teorier, modeller och metoder. Ett vetenskapligt förhållningssätt handlar även om att kunna bearbeta stoff, dokumentera källor, belägga och presentera resultat utifrån grundläggande vetenskapliga principer. Ett konkret exempel är att eleverna tränar sina färdigheter i att göra adekvata källförteckningar och system för hänvisningar. Elevens förståelse för att val av metod har betydelse för resultatets validitet och reliabilitet är också en del av ett vetenskapligt förhållningssätt.

Kravet på ett vetenskapligt förhållningssätt ligger inom gymnasial utbildning på en grundläggande nivå och får ses som en träning inför vidare studier. I kurserna samhällskunskap 1a2 och 1b ingår vetenskapliga begrepp, teorier, modeller och metoder i det centrala innehållet. I påbyggnadskurserna fördjupas kunskaperna.

Aktivt deltagande i samhällslivet

Medborgarkompetens innefattar förutom kunskaper om samhället också förmåga att aktivt delta i samhällslivet. För att man som medborgare ska kunna göra sin röst hörd utöver att rösta i val, betonar ämnesplanen att eleverna ska kunna uttrycka sina kunskaper och uppfattningar både skriftligt och muntligt samt med hjälp av digitala verktyg. Detta kan göras i till exempel bloggar, debattinlägg och strukturerade diskussioner. För ett aktivt deltagande i samhällslivet krävs också kunskaper om hur samhället påverkas av digitalisering.

Begrepp i kursen internationella relationer

Den moderna nationalstatens utmaningar som en internationell aktör

Detta centrala innehåll åsyftar nationalstatens möjlighet att vara suverän och självständig i en tid då allt fler områden som ekonomi, affärer och kultur påverkas av globala skeenden. Transnationella organ, till exempel EU, IMF, och NATO, tycks få ökade befogenheter på nationalstatens bekostnad. Områden och frågor som kan vara intressanta att ta upp är till exempel vilka utmaningar nationalstaten står inför, som dess möjlighet att ha makt över sina politiska och ekonomiska beslut i framtiden.

Begrepp i kursen samhällskunskap 1a1

System

Med system avses i första hand olika politiska system och deras funktion med fokus på hur makten fördelas i systemen samt hur de kan påverkas. Utöver konstitutionella system avses olika samhällssystem och deras funktion, till exempel den offentliga sektorn.

Demokratimodeller

Dessa modeller problematiserar begreppet demokrati utifrån olika perspektiv. Det kan handla om vad demokrati är, vilken roll medborgarna ska ha, hur det politiska systemet ska fungera. Demokrati kan organiseras på olika sätt utifrån hur ovanstående frågor besvaras. Inom demokratiteorin talar man ibland om till exempel den atenska och den liberala demokratimodellen. Det är även vanligt att skilja mellan den klassiska och den moderna demokratimodellen.

Digitalisering

Digitalisering innefattar såväl färdighetskunskaperna att hantera olika digitala resurser och verktyg samt att förstå digitaliseringens roll i samhället när det rör påverkans- och demokratifrågor och nyhetsvärdering samt hur produktion av varor och tjänster förändras i och med digitaliseringen.

Kollektiva mänskliga rättigheter

Traditionellt sett betraktas de mänskliga rättigheterna som individuella. Det kan dock ibland finnas skäl att se på kollektiva rättigheter och hur individuella och kollektiva rättigheter kan stå i konflikt med varandra. I de kollektiva mänskliga rättigheterna sker en förskjutning från individen till gruppen.

Kollektiva mänskliga rättigheter kan avse ursprungsbefolkningars rättigheter. I FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter från 2007 slås deras rätt till kultur, språk, anställning m.m. fast. Ursprungsbefolkningarna består idag av flera hundra miljoner människor. Förutsättningarna för att en ursprungsbefolknings mänskliga rättigheter ska kunna upprätthållas kan vara att det system som är grunden för gruppens försörjning erkänns. Det kan till exempel handla om naturresurser.

Kategorier

Kategorier kan vara indelningar som kön, sexualitet, klass, etnicitet, nationalitet, religiös tillhörighet och kulturell tillhörighet. Indelningarna skapar både gemenskap och utanförskap. De kategorier som individen tilldelas eller till viss del kan välja, skapar identitet och självbild. Kännetecken som utseende, beteende och språk underlättar för människor att sortera in varandra och sig själva i sociala kategorier och grupper. Det är kategorierna som sådana och de mekanismer som är verksamma i människans kategoriserande som studeras.

Analys i kunskapskravet

Eleven kan **översiktligt** redogöra för och analysera olika samhällens organisation och samhällsförhållanden samt de bakomliggande idéerna. Eleven kan också **översiktligt** redogöra för de mänskliga rättigheterna. I sin analys förklarar eleven **enkla** samband och drar **enkla** slutsatser om likheter och skillnader mellan olika samhällens organisation.

Den sista meningen om analys syftar på den analys som efterfrågas i den första meningen. Att redogöra för de mänskliga rättigheterna behöver alltså inte kopplas till analysen, utan kan ses som en mer separat del. Samma resonemang gäller även för motsvarande kunskapskrav för C och A.

Begrepp i kursen samhällskunskap 1a2

Välfärdsteorier

Med hjälp av välfärdsteorier betraktas välfärdsfrågor ur ett normativt perspektiv, dvs. hur välfärdsfrågor bäst kan behandlas. Utifrån en välfärdsteori formuleras olika välfärdsmodeller. Ibland skiljer man på tre grupper av välfärdsmodeller: den konservativa, den liberala och den skandinaviska.

Begrepp i kursen samhällskunskap 1b

System

Med system avses i första hand olika politiska system och deras funktion med fokus på hur makten fördelas i systemen samt hur de kan påverkas. Utöver konstitutionella system avses olika samhällssystem och deras funktion, till exempel den offentliga sektorn.

Demokratimodeller

Dessa modeller problematiserar begreppet demokrati utifrån olika perspektiv. Det kan handla om vad demokrati är, vilken roll medborgarna ska ha, hur det politiska systemet ska fungera. Demokrati kan organiseras på olika sätt utifrån hur ovanstående frågor besvaras. Inom demokrati teorin talar man ibland om till exempel den atenska och den liberala demokratimodellen. Det är även vanligt att skilja mellan den klassiska och den moderna demokratimodellen.

Digitalisering

Digitalisering innefattar såväl färdighetskunskaperna att hantera olika digitala resurser och verktyg samt att förstå digitaliseringens roll i samhället när det rör påverkans- och demokratifrågor, nyhetsvärdering och arbetets organisation.

Välfärdsteorier

Med hjälp av välfärdsteorier betraktas välfärdsfrågor ur ett normativt perspektiv, dvs. hur välfärdsfrågor bäst kan behandlas. Utifrån en välfärdsteori formuleras olika välfärdsmodeller. Ibland skiljer man på tre grupper av välfärdsmodeller: den konservativa, den liberala och den skandinaviska.

Kollektiva mänskliga rättigheter

Traditionellt sett betraktas de mänskliga rättigheterna som individuella. Det kan dock ibland finnas skäl att se på kollektiva rättigheter och hur individuella och kollektiva rättigheter kan stå i konflikt med varandra. I de kollektiva mänskliga rättigheterna sker en förskjutning från individen till gruppen.

Kollektiva mänskliga rättigheter kan avse ursprungsbefolkningars rättigheter. I FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter från 2007 slås deras rätt till kultur, språk, anställning m.m. fast. Ursprungsbefolkningarna består idag av flera hundra miljoner människor. Förutsättningarna för att en ursprungsbefolkningens mänskliga rättigheter ska kunna upprätthållas kan vara att det system som är grunden för gruppens försörjning erkänns. Det kan till exempel handla om naturresurser.

Kategorier

Kategorier kan vara indelningar som kön, sexualitet, klass, etnicitet, nationalitet, religiös tillhörighet och kulturell tillhörighet. Indelningarna skapar både gemenskap och utanförskap. De kategorier som individen tilldelas eller till viss del kan välja, skapar identitet och självbild. Kännetecken som utseende, beteende och språk underlättar för människor att sortera in varandra och sig själva i sociala kategorier och grupper. Det är kategorierna som sådana och de mekanismer som är verksamma i människans kategoriserande som studeras.

Analys i kunskapskravet

*Eleven kan **översiktligt** redogöra för och analysera olika samhällens organisation och samhällsförhållanden samt de bakomliggande idéerna. Eleven kan också **översiktligt** redogöra för de mänskliga rättigheterna. I sin analys förklarar eleven **enkla** samband och drar **enkla** slutsatser om likheter och skillnader mellan olika samhällens organisation.*

Den sista meningen om analys syftar på den analys som efterfrågas i den första meningen. Att redogöra för de mänskliga rättigheterna behöver alltså inte kopplas till analysen, utan kan ses som en mer separat del. Samma resonemang gäller även för motsvarande kunskapskrav för C och A.

Begrepp i kursen samhällskunskap 2

Det nutida samhället

För att förstå och kunna analysera dagens samhälle är ett historiemedvetande, kunskaper om samhällets framväxt, väsentligt. Kunskaper om det förflutna kan också vägleda människor inför kommande beslut.

Det kan till exempel handla om att undersöka hur nationalismen historiskt påverkat samhället och vilka konsekvenser det har idag eller hur de mänskliga rättigheterna vuxit fram som en självklar del av vårt samhälle. En stats historiska utveckling är bland annat beroende av den relation staten har till andra stater och även hur de ekonomiska villkoren ser ut och har sett ut. Det kan till exempel vara av betydelse om staten varit en koloni eller en kolonialmakt.

Aktörens handlingsfrihet kontra strukturella villkor

Med aktörers handlingsfrihet kontra strukturella villkor avses främst institutionella aktörers handlingsfrihet kontra internationella ekonomiska, sociala och kulturella villkor. Exempel på frågor kan vara: I vilken utsträckning har en nationalstat handlingsfrihet gällande sin ekonomiska politik kontra ekonomiska samarbeten som till exempel EMU? Vilket handlingsutrymme har ett företag kontra ekonomiska frizoner i andra delar av

världen? En aktör kan även avse en individ och i vilken utsträckning denna äger handlingsfrihet kontra samhälleliga villkor.

Tematisk fördjupning

Tematisk fördjupning ger möjlighet att välja ett samhällstema att fördjupa sig i. Det kan till exempel vara ungdomskulturer, fattigdomsbekämpning i Asien, frihandelns konsekvenser för individer kontra miljö. I en tematisk fördjupning får eleverna pröva sina teoretiska kunskaper på ett empiriskt exempel.

Begrepp i kursen samhällskunskap 3

Introduktion av vetenskapsteori

Här introduceras kunskaper om vetenskapsteori som en brygga till högre studier. I första hand handlar det om vetenskapsteoretiska begrepp med praktisk tillämpning till exempel induktion, deduktion, hypotes och abduktion. I andra hand handlar det om vetenskapsfilosofiska traditioner som hermeneutik och positivism.

Hur vetenskapliga begrepp används

Många vetenskapliga begrepp överförs till vardagsspråket och påverkar därmed individen och samhällsdebatten. Exempel på sådana begrepp är ras, kultur, feminism, evolution och big bang.